

In gesprek met ...

Berno Strootman over landschapsinclusieve landbouw

“Dat de Nederlandse landbouw landschapsinclusief zal worden, daar twijfel ik niet over”

CV Berno Strootman

2002 - heden
Eigenaar Strootman Landschapsarchitecten

1994 - heden
Gastdocent Academie voor Bouwkunst Amsterdam

2016 - 2020
Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving
College van Rijksadviseurs

2005 - 2009
Adviescommissie Belvédère

1996 - 2002
Senior landschapsarchitect/projectleider B + B

1989 - 1996
Landschapsarchitect/projectleider Grontmij

1980 - 1988
Opleiding Landschapsarchitectuur Wageningen
Universiteit

Berno Strootman heeft zich als Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving sterk gemaakt voor landschapsinclusieve landbouw. Dat is natuurinclusieve landbouw met een kop erop, met zorg voor de kwaliteit van het landschap. Hij verwacht dat Nederland, geholpen door Europese wetten en afspraken, een landschapsinclusieve koers gaat varen.

Berno Strootman is een optimist. De missie van zijn bureau Strootman Landschapsarchitecten is “mooie en zinvolle dingen maken met leuke mensen”. “Schoonheid is voor ons een heel belangrijke drijfveer. Ik beschouw mijzelf in essentie als ontwerper en als een conceptueel denker.”

Hij en zijn collega's bekommeren zich om de kwaliteit van ruimte en landschap in Nederland en willen een bijdrage leveren om die te verbeteren. Dat doen ze op alle schaalniveaus en dat is niet beperkt tot vormgeving - dat is het laatste stapje. “Nederland is prachtig, maar het kan veel mooier. Er zijn helaas ook veel plekken die uitgewoond zijn.”

Strootman heeft zich ruim vier jaar ingezet voor een mooier, gezonder en biodiverser landschap als Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving in het College van Rijksadviseurs (CRa). Hij heeft zich gestort op het idee van een landschapsinclusieve landbouw. “Als landschapsarchitect zag ik de kwaliteit van het landschap afnemen. Steeds weer bleek hoe bepalend de landbouw is voor de landschapskwaliteit. Die landbouw wordt door zoveel externe factoren gestuurd, daar heb je als ontwerper geen invloed op. Als er één plek is waar ik als landschapsarchitect wellicht een klein beetje invloed kan uitoefenen op de ontwikkeling van de landbouw, dan is het als Rijksadviseur bij het CRa.”

Een van zijn belangrijkste agendapunten in die vier jaar bij het CRa was dan ook de rela-

tie tussen landbouw en landschap. Toen hij aantrad was daarvoor niet veel aandacht, er was niet eens een ministerie van Landbouw. Strootman zocht naar een concept waarmee hij zich kon verbinden. “Er zijn veel vormen van alternatieve landbouw, biologische en biodynamische landbouw, geïntegreerde, multifunctionele, kringloop-, regeneratieve en natuurinclusieve landbouw. Dat laatste wordt het meest gebruikt. Ik vond dat een heel mooi begrip, maar ook te smal. Landbouw moet meer doen dan bijdragen aan de natuurwaarden; landbouw moet ook bijdragen aan landschapskwaliteit. Het gaat ook om cultuurhistorie, aantrekkelijkheid, toegankelijkheid, schoonheid. Daarom heb ik het begrip natuurinclusieve landbouw verbreed tot ‘landschapsinclusieve landbouw’.” In het CRa-advies ‘Naar een New Deal tussen boer en maatschappij’ staat een uitgebreide omschrijving van wat volgens Strootman landschapsinclusieve landbouw is.

Landschap en landschapskwaliteit

Strootman: “Ik heb pilots met boeren en ook een prijsvraag georganiseerd, ontwerpend onderzoek laten uitvoeren, vele adviezen uitgebracht – allemaal papier, het lijkt wel alsof de boer van de toekomst nog moet worden uitgevonden. Toch zijn er al best veel boeren die tegen de stroom in roeien en op een fantastische manier landschapsinclusief boeren.”

Die wilde hij graag in de spotlights plaatsen met een boek. In ‘Boer doet leven’ worden 20 ‘landschapsboeren’ geportretteerd. Naast voedsel, produceren ze ook landschapskwaliteit. Hij wilde een “blij boek” maken, laten zien dat er hoop is. “Als je hoort hoeveel weerstand ze ontmoeten, bij de banken, de overheid, hoe weinig geld ze verdienen en toch doorgaan omdat ze geloven in wat ze doen. Daar heb ik heel veel bewondering voor.” Voor zijn boek had hij, samen met co-auteur Caspar Janssen, een groslijst van 80 tot 100 boeren verzameld, die landschapsinclusief genoemd konden worden. Maar er zijn er volgens hem veel meer.

Landschapskwaliteit is volgens hem ook natuurinclusief. Wat het precies is, hangt samen met het soort landbouw en de streek. “In Friesland gaat het bijvoorbeeld om aandacht voor weidevogels en zorg voor sloten en slootkanten. Zijn de weilanden kleurrijk door kruiden? Is het bedrijf toegankelijk met paden? In het open Friese landschap liggen natuurinclusief en landschapsinclusief heel dicht bij elkaar.”

Tijdens het vraaggesprek blijft het stempel ‘landschapsinclusief’ een beetje vaag. Die vaagheid heeft voordelen. Velen kunnen zich nu makkelijk associëren met het concept. Het kan een brug slaan tussen boer en landschapsliefhebber. Aan de andere kant kan het ook de gangbare landbouw een

Cover van Strootmans boek 'Boer doet leven', met fotografie van Sandra Wong.

groen gezicht geven, terwijl er weinig aan concrete landschapszorg wordt gedaan. Wie weet vindt minister Adema van LNV straks alle landbouw landschapsinclusief. Strootman zou het jammer vinden als het begrip op die manier zou verwateren. Hij vindt dat je de relatie tussen landbouw en landschap ook op een grotere schaal dan het individuele bedrijf moet bekijken om het goed functionerend te krijgen. Als je het op landsniveau over landschapsinclusief hebt, dan hoort daar de landschapschaal en het landschapssysteem bij. Is er een risico dat landschapsinclusieve landbouw een marginale rol blijft spelen, net als de biologische landbouw? Strootman denkt dat dat zou kunnen, al hoopt hij van niet: "Als landschapsinclusieve land-

bouw alleen af blijft hangen van de goede wil van boeren, dan zal het een zelfde lot beschoren zijn als de biologische landbouw. Als overheden boeren stimuleren om werkelijk landschapsinclusief te gaan werken, dan kun je meters maken." Dat de Nederlandse landbouw landschapsinclusief moet en uiteindelijk ook zal worden, daarover bestaat bij Strootman geen twijfel. De vraag is alleen hoe snel het gaat. Volgens hem gebeurt er nu ontzettend veel, er is een enorme omslag gaande, ook al zie je daar in het landschap nog niet zo veel van. Er zijn nu maar liefst twee ministers op het ministerie van LNV. De samenwerking verandert, de Raad van State gaat steeds scherper kijken. 'Boer doet leven' is met mooie portretten een charme-offensief om landschapsinclusieve landbouw te stimuleren.

Afdwingen

Overheden kunnen landschapsinclusieve landbouw stimuleren. Om er achter te komen welke factoren voor boeren een landschapsinclusieve landbouw in de weg staan, organiseerde Strootman als Rijksadviseur drie pilots in De Marne, Salland en de Krimpenerwaard. Uitgangspunt was het streven naar een landschapsinclusieve landbouw, waarin boeren een eerlijk inkomen ontvangen voor het produceren van gezond voedsel en een aantrekkelijk, toegankelijk, biodivers landschap met zorg voor schoon water, schone lucht en een vi-

tale bodem. In elke pilot werkte een team van ontwerpers, landschapshistorici en landbouwdeskundigen, in gesprek met een groep van boeren en regionale stakeholders, aan een regionale uitwerking van de New Deal. De centrale vraag was: wat zou de overheid moeten doen om de regionale uitwerking van de New Deal werkelijkheid te laten worden? Belemmeringen komen vaak voort uit Rijksbeleid. Op basis van de aanbevelingen en conclusies uit de drie pilots schreef Strootman een advies aan de toenmalige minister Schouten van LNV: "Als het Rijk landschapsinclusieve landbouw wil, neem dan deze belemmeringen weg". Met 'Ontspannen Nederland', een ontwerpend onderzoek dat hij in 2021 opzette na zijn periode als Rijksadviseur, samen met zijn bureau en hoogleraar Jan-Willem Erisman, ging Strootman verder: "Ik kan wel roepen dat het anders moet - en ik zie dat er een voedingsbodem voor is en dat er dingen veranderen in het beleid - maar uiteindelijk moeten we landschapsinclusieve landbouw ook afdwingen. We hebben ons als land immers verbonden aan een groot aantal Europese afspraken." Om goed in beeld te krijgen welke verplichtingen ons land heeft op het gebied van landschap en natuur, en welke sancties er zijn als we ons daar niet aan houden, vroeg hij hoogleraar Natuurbeschermings- en waterrecht Bastmeijer om dit heel systematisch in beeld te brengen. "Als we de

kwaliteit van het landschap echt willen verbeteren, dan kun je niet anders dan ook de juridische weg te bewandelen."

Naar een Ontspannen Nederland

Strootman: "Als je kijkt naar alle Europese verplichtingen die Nederland heeft, dan kunnen we niet anders dan daar gehoor aan geven. Doe je dat niet dan lopen we steeds tegen een muur en krijgen we als land een steeds hardere tik op onze vingers. Dat is strategisch niet handig - zo hebben we inmiddels gemerkt - en ook heel vervelend voor boeren, omdat ze niet weten waar ze aan toe zijn. Boeren snakken naar duidelijkheid en een plan voor de lange termijn." 'Naar een Ontspannen Nederland' laat zien hoe het oplossen van de stikstofpro-

blematiek via een ruimtelijke benadering een hefboom kan zijn voor het aanpakken van andere grote opgaven en zo een nieuw perspectief kan opleveren voor het landelijk gebied. Strootman: "Er is, samen met GIS-expert Ton Brouwer, een nieuw GIS-model ontwikkeld waarin veel sterker dan voorheen de relatie zichtbaar kan worden gemaakt tussen de locatie van de emissie van stikstof en de depositie ervan op een Natura 2000-gebied. Zo worden gebieden in Nederland zichtbaar die in hoge mate bijdragen aan de stikstofproblematiek van de Natura 2000-gebieden. Die hebben we op kaart gezet. Dat is overigens niet het beruchte kaartje van Van der Wal. We hebben diverse scenario's gemaakt voor de reductie van stikstof-depositie, die va-

riëren in de mate waarin je generieke maatregelen neemt waar alle boeren aan zouden moeten voldoen, en de mate waarin je vooral inzet op maatregelen in concentratiegebieden." Als je al die miljarden voor stikstof gaat uitgeven, zo vinden Strootman en Erisman, dan kun je die het beste ook inzetten als hefboom om meerdere doelen te realiseren. In lijn met 'Panorama Nederland' zetten zij in op het combineren van doelstellingen voor verschillende opgaven, om zo meer rendement uit maatschappelijke investeringen te halen. "Het Rijk als rentmeester en koopman", aldus Strootman. Daarom heeft het team een groot aantal ruimtelijke opgaven voor Nederland, een stuk of tien, op kaart gezet en die gecombineerd

Het Binnenveld, in de Gelderse Vallei.

Stappenplan stikstofaanpak

Volgorde integrale aanpak van diverse grote opgaves met als hefboom de stikstofaanpak.

Korte termijn:

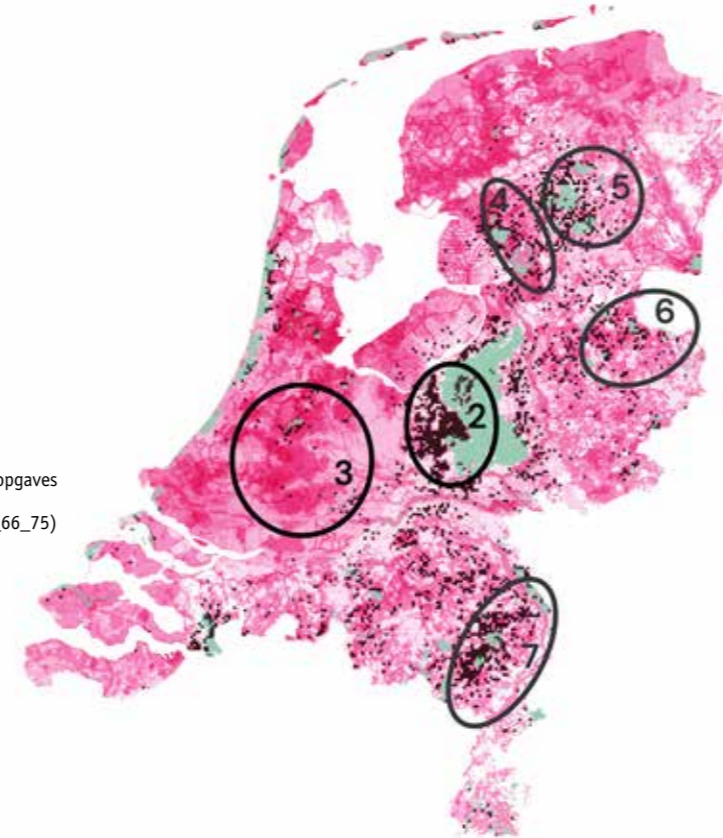
1. Piekbelasters op zandgronden (zwart)
2. Gelderse Vallei
3. Groene Hart

Lange termijn:

4. Weerribben & De Wieden en omgeving
5. Hart van Noord-Nederland
6. Midden-Overijssel
7. De Peel en omgeving
8. Optimalisatie buiten de sleutelgebieden

www.ontpannennederland.nl

- Verloop van veel tot weinig verschillende opgaves
- Stikstofopgave (volgens optimalisatie 10_66_75)
- Stikstofgevoelig Natura 2000-gebied

met de stikstofkaart. Dan vallen een paar gebieden op waar veel tegelijk speelt. Ze stelden op basis daarvan een korte, middellange en lange termijn aanpak voor. Op korte termijn piekbelasters uitkopen en met de sleutelgebieden Groene Hart en de Gelderse Vallei, hotspot van stikstof, aan de slag gaan. Zo creëer je ruimte en koop je tijd. Op de middellange termijn kun je

andere sleutelgebieden aanpakken, zoals het hart van Noord-Nederland, Weerribben/De Wieden, Midden-Overijssel en de Peel. Voor de gebieden daarbuiten kun je nog meer tijd nemen. Die benadering biedt kansen voor landschap en landschapsinclusieve landbouw, terwijl die landbouw ook een bijdrage levert aan het aanpakken van al die opgaves en zo aan een ontspannen

Nederland. Het stuk is ingebracht in de onderhandelingen rond het regeerakkoord en zorgde voor veel commotie.

Toekomst

Mooie landschapsvisies worden niet altijd volledig gerealiseerd, zoals is gebleken bij de Drentsche Aa. Strootman heeft daar in 2004 een mooie landschapsvisie voor ont-

worpen, die breed is omarmd. De landbouw is daar echter, anders dan bedoeld, verder geïntensiveerd met watervervuiling in het beekdal als gevolg. Goede bedoelingen werken niet altijd. Via het 'gat van Rotterdam' vinden stromen veevoer en mineralen hun weg naar de Nederlandse landbouw. Als je die structurele aspecten van de landbouw niet aanpakt, is het dweilen met de kraan open.

Strootman: "Ik ben niet de baas van Nederland. We leven in een democratische samenleving, waarin allerlei beslissingen worden genomen die helaas niet per se bevorderlijk zijn voor het landschap. Je zou daar cynisch van kunnen worden, maar als landschapsarchitect moet je optimistisch blijven. Een perspectief aan de horizon zien. We zijn nu al zoveel verder dan vijf of tien jaar geleden. Buiten is er nog niet zo veel veranderd. Maar het stikstofprobleem staat nu enorm op de politieke agenda. Een mooi landschap wordt langzaam steeds be-

langrijker. Het is een olietanker, die je niet van ene op de andere dag van koers kunt veranderen. Geholpen door de Europese wetten en afspraken kan het niet anders dan dat wij als land een landschapsinclusieve koers gaan varen."

Een rol voor landschapsarchitecten

Veel landschapsarchitecten zijn geïnteresseerd in de landbouw. Dat zie je al bij studenten. Met Floris Alkemade heeft Strootman als CRa de prijsvraag 'Brood en Spelen' georganiseerd waarin ontwerpers zijn gekoppeld aan grondeigenaren, vooral boeren, over de vraag hoe je op bedrijfsniveau het bedrijf landschapsinclusief kunt maken. Strootman: "Boeren hadden nog nooit met een ontwerper samengewerkt en omgekeerd. Het heeft mooie voorstellen opgeleverd". Als landschapsarchitect kun je een rol spelen bij het ontwikkelen van perspectieven voor het landschap en nadenken

over randvoorwaarden waarbinnen de boer kan opereren. Strootman verwacht veel werk voor landschapsarchitecten met name bij de uitwerkingen van het Nationaal Programma Landelijk Gebied op provinciaal niveau.

Strootman werkt met zijn bureau aan verschillende projecten die relevant zijn voor landschapsinclusieve landbouw. Hij is net gestart met een opdracht van het WNF over agroforestry in Nederland. Bovendien krijgt zijn bureau, wederom samen met Erisman, een subsidie van de Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting voor het verrichten van een ontwerpend onderzoek naar de bijdrage die een veganistische levensstijl zou kunnen leveren aan een klimaatrechtvaardige wereld en het realiseren van de grote opgaves waarvoor we als land staan. We gaan dus nog van hem horen.

JOS DEKKER & JOHAN MEEUS

Bronnen

CRa, 2018. Panorama Nederland. Den Haag.

CRa, 2018. Brood en Spelen; nieuwe perspectieven voor het platteland. www.prijsvraagbroodenspelen.nl

CRa, 2020. Ruimtelijke toekomstbeelden voor een duurzaam voedselsysteem. Den Haag.

CRa, 2020. Naar een New Deal tussen boer en maatschappij. Den Haag.

Strootman, B., J. de Boer & C. Janssen, 2020. Boer doet leven – portretten van landschapsboeren. Lectoris.

Erisman, J.W. & B. Strootman, 2021. Naar een ontspannen Nederland. www.ontpannennederland.nl